

Twarda

Trakty i gościńce należą do najstarszych zabytków Warszawy. Poruszamy się po drogach, których historia sięga początków miasta. Drogi to takie zabytki, które znikają wraz z rozwojem miasta, a nie wraz z jego zniszczeniem.

Ulica Twarda jest jednym z najstarszych traktów starej Warszawy. Jej bieg w dzisiejszym mieście wydaje się kapryśny i nielogiczny. Fragment ulicy Twardej biegnie równolegle do ulicy Świętokrzyskiej między placem Grzybowskim, a aleją Jana Pawła II. Za Rondem ONZ ulica Twarda znów się wyłania, biegnie ukośnie, na tyłach zabudowań. Za ulicą Żelazną znów zmienia nieco kierunek i sprawia wrażenie łącznika między ulicami Złotą i Srebrną. Wszystkie wymienione ulice i aleje są młodsze od ulicy Twardej o setki lat.

Zagłębiając się w coraz starsze plany Warszawy, bieg ulicy Twardej staje się bardziej czytelny, ciągły i logiczny. Na mapie prastarych gościńców zrekonstruowanej przez wybitnego architekta i urbanistę Oskara Sosnowskiego w dwudziestoleciu międzywojennym, można odkryć, że ulica Twarda to jeden z najstarszych szlaków do i ze starej Warszawy. Droga była wytyczona nie przez plan urbanistyczny, ale przez ukształtowanie terenu i praktykę wielu pokoleń.

Na Woli znajduje się jeszcze jeden relikw średniowiecznych traktów – ulica Wolność na Muranowie. Również jej przebieg w dzisiejszym mieście wydaje się nieuzasadniony – ukośny, z utraconym źródłem i celem. Na mapie prastarych gościńców można zobaczyć, jak ulica Wolność łączyła się z ulicą Długą, tłumacząc tym samym tę dumną nazwę. Ulica Długa nie zawsze była tak krótka jak dzisiaj. Ulice Wolność i Długą rozdzieliła jurydyka Leszno, prywatne miasteczko założone w połowie XVII wieku. Główna droga jurydyki była poprzedniczką Trasy W-Z, dzisiejszej alei „Solidarności”.

Z drugiej strony bieg ulicy Wolność przecięła budowa okopu Lubomirskiego pod koniec XVIII wieku. Tereny za okopem, dziś ulicą Okopową, zajęły warszawskie cmentarze. Przedtem ulica Wolność prowadziła na pole elekcyjne, na którym od XVI wieku wybierano królów Polski.

Wolska / Chłodna

Wolska i Chłodna jako jedna ulica? To nie pomyłka. Choć dziś trudno odtworzyć ich ciągłość, i ulica Chłodna, i ulica Wolska powstały jako aleja Wolska – droga prowadząca z ówczesnego centrum Warszawy na Wolę.

W pierwszej połowie XVIII wieku powstało wielkie założenie urbanistyczne, pierwsza znacząca próba uporządkowania chaotycznej zabudowy Warszawy. Na Oś Saską składał się przebudowany Pałac Morsztynów w głębi Krakowskiego Przedmieścia, od tej pory Pałac Saski, dziedziniec, ogród zamknięty Żelazną Bramą i koszary gwardii koronnej otaczające wjazd do rezydencji od strony Woli.

Założenie saskie było usytuowane na osi wschód – zachód. Trudno ocenić czy aleja Wolska znalazła się na Osi Saskiej, czy Oś Saska na przedłużeniu alei Wolskiej. Za panowania królów z dynastii saskiej aleja Wolska stała się główną arterią komunikacyjną, zwłaszcza, że biegł tędy szlak łączący warszawską i drezdeńską rezydencję królewską.

Przy alei Wolskiej rezydencję założył pierwszy minister Sasów – Heinrich von Brühl. Śladem po jego obecności na Woli są ulice Bryłowska i Dworska, dzisiejsza ulica Kasprzaka.

W 1770 roku Warszawę w ówczesnych granicach ogrodził Wał Lubomirskiego. Przekroczenie wału było możliwe tylko przez strzeżone punkty graniczne, roгатki. Najważniejsza z prowadzących na zachód stanęła na skrzyżowaniu dzisiejszych ulic: Towarowej i Wolskiej / Chłodnej. Od tamtej pory wiatry zachodnie wiejące w Warszawie dostawały się do miasta tylko przez przejście między roгатkami. Przeciąg dał nazwę ulicy Chłodnej.

Rozdzielenie Wolskiej i Chłodnej wpłynęło na odmienny rozwój śródmiejskiej i wolskiej części dawnej alei. Chłodna rozwijała się z dynamiką właściwą Śródmieściu, Wolska była główną ulicą fabrycznego przedmieścia. Rogatki straciły na znaczeniu po Wielkiej Inkorporacji – przyłączeniu Woli do Warszawy. Zostały rozebrane dopiero przez Niemców w czasie wojny.

Ulice Wolska i Chłodna już się nie połączyły. Budowa nowej Trasy W-Z połączyła po wojnie ulicę Wolską z dawną ulicą Leszno na wysokości ulicy Młynarskiej, Chłodna z prowincji Śródmieścia stała się peryferyjną ulicą Woli, a odcinek ulicy Wolskiej między dawnymi roгатkami, a wylotem dzisiejszej alei „Solidarności” przypomina uliczkę osiedlową.

Droga Królewska

Ulica Prądyńskiego to niepozorna ulica na tyłach Gazowni. Wygląda jak zaplecze ulicy Kolejowej. W niczym nie przypomina Drogi Królewskiej, tej samej, przy której znajduje się plac Zbawiciela.

Droga Królewska to założenie urbanistyczne z czasów oświecenia, tak zwana Oś Stanisławowska. Zaprojektowana w czasach panowania króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, prowadziła z Zamku Ujazdowskiego, ówczesnej rezydencji króla, w której dziś ma siedzibę Centrum Sztuki Współczesnej, mijając place promieniste inspirowane Paryżem, w tym plac Zbawiciela, biegła ulicą Nowowiejską, a na wysokości dzisiejszego placu Politechniki przekraczała Wał Lubomirskiego, który powstał w tym samym czasie.

Kiedy ogrodzono miasto wałem – okopem, oficjalnym celem była ochrona Warszawy przed szalejącą w Europie epidemią dżumy. Od tej pory można było wjeżdżać do miasta i je opuszczać przez punkty kontrolne – roгатki. Jedynym odstępstwem była furta na wysokości dzisiejszego placu Politechniki – nie wymieniana wśród punktów kontrolnych. W obliczu coraz bardziej niespokojnej sytuacji wewnętrznej, tą drogą król mógł szybko i z pominięciem centrum opuścić miasto, przedostać się na Wolę, a przez nią na zachód Europy, choćby i do Paryża.

Dzisiaj prześledzenie dawnej Drogi Królewskiej jest wyzwaniem detektywistycznym. Najpierw część wolską oddzieliła budowa linii kolejowej wzdłuż Alei Jerozolimskich, a następnie dzisiejszą ulicę Niemcewicza na Ochocie od części śródmiejskiej odseparowały Filtry.

Po Wielkiej Inkorporacji, przyłączeniu Woli do Warszawy w 1916 roku zmieniono nazwę wolskiego odcinka Drogi Królewskiej na ulicę Prądzyńskiego. W Warszawie była już jednak jedna ulica Królewska.

Karolkowa

Kim był Karol Schultz? Inwestorem? Dobroczyńcą? Marzycielem? Jego biografia kryje przed historykami jeszcze wiele zagadek.

Karol Schultz był jednym z pierwszych bankierów Warszawy. Używając dzisiejszych określeń, można go nazwać pierwszym inwestorem miasta. Był właścicielem około 70 budynków, hotelu „Pod Białym Orłem” słynącego z czystości, bezpieczeństwa i dobrej restauracji. Na Tłomackim Karol Schultz wybudował zespół mieszkalno-handlowo-usługowy z Grubą Kaśką – wodozbiorem zachowanym do dziś między pasmami Trasy W-Z.

Tłomackie było największym obok Osi Stanisławowskiej przedsięwzięciem urbanistycznym Warszawy okresu oświecenia.

Karol Schultz był ponadto właścicielem dużego terenu na Woli, który osuszył i zamienił wolskie topieliska w teren nadający się pod miejską zabudowę, przebijał kanały, podnosił błotniste drogi i brukował ulice. Karol Schultz podchodził do zabudowy swoich parceli całościowo i miastotwórczo. Oprócz pałacu, sadu, cegielni, browaru i kawiarni sfinansował budowę kolonii: sześciu budynków murowanych, jednego z pierwszych wolskich osiedli mieszkaniowych.

Budował zakłady przemysłowe, zainwestował w Nową Fabrykę Polską – Dom Ubogich: przekazał Towarzystwu Dobroczynności plac za rogatkami Wolskimi, milion złotych na budynek i tymczasowe pomieszczenie we własnych zabudowaniach na ośrodek, w którym zatrudniano „ludzi luźnych”, włóczęgów, żebraków, w zamian za elementarną pomoc społeczną.

Ponadto na jego terenach pod koniec XVIII wieku działała zamiejska kawiarnia Kolsonowej. Jak donoszą źródła z epoki: „Kawiarnia ta miała piękny balkon i apartamenta do przyjęcia osób znakomitych. Każdego czasu można było w niej podwieczorkować, a za uprzednim uwiadomieniem wieczerzać i trzymać w niej asamble”.

Karol Schultz wszystko to zrobił między trzydziestym i czterdziestym rokiem życia, kiedy katastrofa finansowa związana z niepewną sytuacją Rzeczypospolitej doprowadziła do krachu banków, niewypłacalności i upadłości wszystkich warszawskich bankierów.

Miasto zapamiętało Karola Schultza w nazwie jednej z ważniejszych wolskich ulic – Karolkowej, która skupia w soczewce rozwój Woli. W okresie największego rozwoju przemysłowego Woli do ulicy Karolkowej sięgały hale Warszawskiej Spółki Budowy Parowozów – późniejszy „Waryński”, Laboratorium Towarzystwa Przemysłu Chemiczno-Farmaceutycznego, późniejsza Polfa i Polskie Zakłady Philipsa, które dały początek powojennym zakładom imienia Róży Luksemburg. Dziś wokół ulicy Karolkowej powstają nowe, interesujące inwestycje budowlane.

Trasa W-Z

Trasa W-Z to nie tylko tunel przebity pod Starym Miastem, ale ogromne założenie urbanistyczne, kluczowe dla zrozumienia odbudowy Warszawy po drugiej wojnie światowej.

Trasa łączy wschód z zachodem, lewy i prawy kraniec Warszawy, niejako wprowadzając Pragę i Wolę do Śródmieścia. Budowa trasy była wyzwaniem inżynierskim i urbanistycznym, ale miała też ogromne znaczenie dla ekspozycji

starego miasta, Pałacu pod Blachą i kolumny Zygmunta, która wraz z budową Trasy została przesunięta na skrzyżowanie osi Krakowskiego Przedmieścia i Trasy W-Z. Budowa Trasy łączyła się też z odrestaurowaniem XVIII-wiecznego wodozbioru, Grubej Kaśki.

Trasa W-Z eksponowała odbudowywane po wojnie zabytki, ale i nowe osiedla, które lokalizowano wzdłuż niej - na Pradze, Mariensztacie, na Muranowie, Mirowie i Młynowie. Nowe osiedla były ideologicznie przeciwstawiane kamienicom czynszowym XIX wieku. Wyrazem ideologii było tu i nasłonecznienie nowych domów, zieleń publiczna, ale i jasno-kremowa i różowa barwa ścian zewnętrznych.

Socrealizm w architekturze stawiał siebie w opozycji do funkcjonalizmu. Trasa więc miała być nie tylko jezdnią przeznaczoną dla funkcji komunikacyjnej, ale jak to wyraził Stefan Rassalski w „Stolicy” z 1949 roku, „jest to jezdnia, wokół której natura, architektura i sztuka demonstrują swoje piękno. Jest to kolosalne Muzeum na otwartej przestrzeni”.

Jak każde wielkie założenie urbanistyczne – Trasa W-Z porządkowała chaos miejskiej zabudowy, miała ogromne znaczenie komunikacyjne, ale też polityczne. Tak jak założenie saskie miało osadzić i umocnić dynastię Saską na polskim tronie, tak i nowe założenie miało uprawomocnić rządy komunistyczne po drugiej wojnie światowej.